

איראן גרעינית – תמרוץ למרוץ חימוש אזורי?

עמוס ידלין
אבנר גולוב

אחד הטיעונים המרכזיים לצורך לעצור את הצטיידותה של איראן בנשק גרעיני, מעבר לסכנה הישירה של שימוש בו או העברתו לגורמי טרור, הוא הטיעון שאיראן בעלת נשק גרעיני צבאי תגרום לערעור משטר האיתפוצה בעולם, בדגש על התחמשותן הגרעינית של מעצמות אזוריות נוספות במזרח-התיכון. זהו אחד הטיעונים המרכזיים של ממשל אובמה, בבואו להצדיק את מדיניותו נגד תוכנית הגרעין הצבאית האיראנית.¹ מנגד, ישנם חוקרים הטוענים שפיתוח פצצה גרעינית על ידי המשטר האיראני לא יוביל למרוץ חימוש אזורי בנשק גרעיני.² הנימוק המרכזי התומך בטיעון זה הוא כי לשלוש יריבותיה המרכזיות של איראן באזור: ערב-הסעודית, טורקיה ומצרים, חסרות היכולות הכלכליות והטכנולוגיות הדרושות לפיתוח נשק גרעיני, ואין להן מוטיבציה לכך. חוקרים אלה, המבקשים כנראה להמעיט בחומרת האיום שאיראן מהווה לאזור, טוענים כי ניתן להתעלם מההצהרות של בכירים סעודיים ומהתבטאויות של בכירים טורקיים ומצריים, כי פצצה איראנית תחייב את משטריהם לפעול לאיזון הכוחות בין המדינות. להערכתנו, המסקנה שגרעין איראני לא יוביל למרוץ חימוש מתבססת על ניתוח בעייתי וחסר של המדינות הרלוונטיות, ועל הערכת-חסר של רמת המוטיבציה והיכולת שלהן להצטייד בנשק גרעיני, לאחר שאיראן תהיה חמושה בו. פגמים אלה הם תוצר של החלת התפיסה שהתאימה ל"מזרח-התיכון הישן": לפני שאיראן החלה לפעול להשגת פצצה גרעינית, לפני עלייתו של האסלאם הפוליטי הסוני כתוצאה מ"האביב הערבי", ולפני שארצות-הברית איבדה מהשפעתה האזורית – תופעה שתואץ במקרה של הצלחה איראנית להחזיק ביכולות גרעיניות צבאיות, למרות מדיניות "המניעה" (prevention) האמריקאית. בחינה של מדינות במזרח-

אלוף (מיל.) עמוס ידלין הוא ראש המכון למחקרי ביטחון לאומי
אבנר גולוב הוא עוזר מחקר לראש המכון

התיכון שעלולות לפתח תוכנית גרעין צבאית מחייבת בחינה של ארבעה גורמי מפתח – היגיון ומוטיבציה אסטרטגית, יכולתן של המדינות לעמוד בנטל הכלכלי של תוכנית גרעין צבאית, תשתית ויכולת טכנולוגית המחויבות לשם פיתוח נשק גרעיני ואילוצים פוליטיים אשר ישפיעו, ובתרחישים מסוימים גם עשויים להניא את שלוש המדינות מהתחמשות בגרעין צבאי, שבמרכזם היחסים עם ארצות-הברית והמחויבות למשטר האי-תפוצה. התבוננות בארבעה גורמים אלה בהתייחס לשלוש מעצמות אזוריות חושפת כי הסיכוי למרוץ חימוש אזורי אינו נמוך כלל.

ערב-הסעודית

המדינה שראשיה אומרים באופן גלוי ומפורש כי איראן גרעינית תחייב אותם לפעול לאיזון יחסי הכוחות הינה ערב-הסעודית. טורקי אל-פייסל, מי שהיה ראש המודיעין של ערב-הסעודית ושגרירה בווינגטון, טען כי "על מדינות המפרץ לרכוש עוצמה גרעינית, אם ייכשלו המאמצים לשכנע את איראן לוותר על תוכנית הגרעין שלה"³. שליחו של אובמה למזרח-התיכון, דניס רוס, אף ציטט את האיום שהשמיע באוזניו המלך הסעודי במהלך פגישה שקיימו באפריל 2009: "אם יהיה להם נשק גרעיני, לנו יהיה נשק גרעיני"⁴. המסמכים שפורסמו על-ידי "ויקיליקס" מחזקים הצהרה זו.

היגיון אסטרטגי – היחסים בין ערב-הסעודית לבין איראן מושתתים על יריבות ושנאה רבת-שנים בין השיעים לסונים, ובין הערבים לפרסים. היחסים בין הזרם הווהאבי לבין השיעים מאופיינים בדיכוי שנוהג המשטר הסעודי הווהאבי כלפי המיעוט השיעי, היושב בחבלי הנפט המזרחיים שבמדינה.

יריבות דתית ואידאולוגית זו מצטרפת לניגוד האינטרסים בין שתי המדינות, המבקשות להרחיב את השפעתן באזור ו"לייצא" את האידאולוגיה שלהן: המהפכה השיעית מצד איראן, והווהאביזם מצד ערב-הסעודית. נוסף על כך, מקדמת דנא איימה איראן על שאיפותיהם של המנהיגים הערביים להרחיב את שליטתם באזור המזרח-התיכון ודרום-מרכז אסיה. לכן, ערב-הסעודית השואפת להנהיג את הגוש הערבי-סוני רואה באיראן השיעית איום מרכזי על האינטרסים שלה באזור. כניסתה של איראן ל"מועדון המעצמות הגרעיניות" תחייב את בית המלוכה הסעודי לאזן את יחסי הכוחות האסטרטגיים בין המדינות. בחודשים האחרונים, בכירים סעודיים חורגים ממנהגם ופועלים בגלוי לסיכול תוכנית הגרעין האיראנית: באמצעות הפעלת לחץ על מדינות המערב לפעול נגד איראן, ועל ידי הגדלת תפוקת הנפט הסעודי כתחליף לנפט האיראני, לשם הידוק הסנקציות על טהראן.

כלכלה ומשאבים – ערב-הסעודית הינה מעצמה כלכלית ופיננסית בקנה-מידה אזורי ואף עולמי. היא יצואנית הנפט הגדולה בעולם, המדינה השלישית בעולם ביתרות מטבע החוץ שנמצאות ברשותה, וכלכלתה היא הגדולה ביותר בין מדינות

ערב. באפריל 2010 הורה המלך הסעודי להקים "עיר גרעינית" בעלות של מעל מאה מיליארד דולר. מטרת הפרויקט המוצהרת היא "לבחון את כל ההיבטים של הפיתוח הגרעיני".⁵ היקף פרויקט זה ממחיש כי כלכלתה של ערב הסעודית העשירה בנפט מאפשרת לה לבנות תוכנית גרעין, אם תחפוץ בכך. יתרה מכך, המשאבים שבית המלוכה עשוי להקצות למיזם כזה, אם יראה בו צורך, עשויים לקצר מאוד את תהליך קידום הפרויקט.

תשתית טכנולוגית – יכולותיה של ערב הסעודית בתחום הגרעין אינן ברורות: יש רמזים, אם כי מעטים, לכך שערב הסעודית ניסתה לפתח תוכנית גרעין עצמאית למטרות צבאיות. למשל, סגן ראש המשלחת הסעודית לאו"ם טען לאחר עריקתו לארצות הברית, כי בתחילת שנות השבעים גיבשה ערב הסעודית תוכנית גרעינית צבאית.⁶ היא אמנם משתפת פעולה עם סבא"א, אך היא אינה חתומה על "הפרוטוקול הנוסף", אשר מבטיח בדיקה קפדנית ותכופה של מדינות שאין ברשותן גרעין, או שהיקף הפעילות הגרעינית בתחומן קטן מאוד. ערב הסעודית גם מעולם לא ויתרה על זכותה להעשיר אורניום בצורה עצמאית. עם זאת, היא אינה חייבת להתקדם לפצצה גרעינית על בסיס יכולות טכנולוגיות פנימיות.

אם יחליט המשטר הסעודי להגיע ליכולת גרעינית צבאית, הוא יוכל פשוט לרכוש אותה. יחסיו הקרובים של בית המלוכה הסעודי עם המשטר בפקיסטן הולידו מספר ידיעות בדבר מעורבות סעודית במימון תוכנית הגרעין הפקיסטנית. ערב הסעודית יכולה לנצל יחסים אלה כדי לרכוש נשק מוכן.⁷ ראש אמ"ן לשעבר, אהרן זאבי-פרקש, התייחס לאפשרות זו כבר בשנת 2003 בוועדת החוץ והביטחון של הכנסת: "הסעודים מנהלים מגעים בפקיסטן לרכישת ראשי נפץ גרעיניים לטילי הקרקע-קרקע שלהם. הם החליטו כי יפעלו לטובת מאזן אימה מול התחמשות איראנית, ובכוונתם להציב את ראשי-הקרב הפקיסטניים על אדמתם".⁸ באותה שנה חשף "הגארדיאן"⁹ הבריטי מסמך סעודי רשמי, שלפיו ערב הסעודית שוקלת להצטייד בנשק גרעיני כדי להרתיע איומים מאיראן. המסמך גם חשף חשש מפני התלות ב"מטריה גרעינית אמריקאית". למרות שדווח כי הסוגיה עלתה בפגישות בין מנהיגים סעודיים לפקיסטנים¹⁰ (אלה הטוענים כי נשק גרעיני איראני לא יוביל למרוץ חימוש אינם מתייחסים לשיקולים הללו ברצינות הראויה). בתחילת שנות התשעים רכשה ערב הסעודית מסין 36 טילי קרקע-קרקע מסוג CSS2, המסוגלים לשאת ראשי-קרב גרעיניים לטווח של 2800 ק"מ, ללא ידיעת ארצות הברית. כפי שרכשה את הטילים, היא יכולה גם לרכוש טכנולוגיה גרעינית בשלוש דרכים: ערב הסעודית יכולה לרכוש נשק גרעיני מבצעי, תמיכה טכנולוגית שתקצר באופן משמעותי את הזמן הנדרש לייצור פצצה, או לרכוש את שירותיו של הצבא הפקיסטני, שיפרוס נשק גרעיני בשטחי הממלכה לצורכי הרתעה. כיוון שפקיסטן הינה מדינה מוסלמית, מהלך זה עולה בקנה אחד עם הביקורת הנמתחת במשטר

נגד ההישענות על תמיכה אמריקאית, ונגד הלחץ הבינלאומי שתגרור הפרה סעודית של אמנת NPT.

אילוצים פוליטיים

יכולת גרעינית צבאית איראנית תעמיד את ערב הסעודית בפני דילמה – כיצד לגשר בין האינטרס הסעודי לשמר את הקשרים עם וושינגטון, לבין האינטרס לאזן את יחסי הכוחות האסטרטגיים עם טהראן. המסמך שנחשף על-ידי "הגארדיאן" הבריטי מצביע על חשש סעודי מפני תלות בהחלטות הבית הלבן. חשוב לציין: התיאוריה המקובלת מניחה כי שימוש ב"הרתעה מורחבת" – באמצעות צד שלישי – פוגע באופן משמעותי באמינות האיום.¹¹ קרלו מסאלה אף מוסיף כי ניסיון לאמץ מודלים של הרתעה מורחבת למזרח-התיכון ייתקל בשתי בעיות עיקריות: אמינות נמוכה שמקבלי הערבויות ועמיהם מייחסים לערובה הניתנת, ונכונות מצומצמת מצד נותן הערבויות ועמו לממש את האיום.¹²

שני מודלים כלליים של "הרתעה מורחבת" רלוונטיים למקרה הסעודי: מחויבות אמריקאית בילטראלית מול המשטר הסעודי, והקמת מערכת ביטחון במדינות המפרץ. בעוד חוקרים שונים, לרבות מסאלה עצמו, מצביעים על כך שהאפשרות של מערכת הרתעה אזורית אינה רלוונטית למקרה הסעודי בשל תלותה בהגברת האינטגרציה בין מדינות המפרץ, גם קשה לראות כיצד ערבויות אמריקאיות חד-צדדיות יוכלו להוות מודל הרתעה אמין.¹³ נכונותו של העם האמריקאי לצאת למלחמה כדי להגן על בעלת-ברית נתפסת כנמוכה מאוד. גם המדיניות האמריקאית המצהירה על מיקוד במזרח-אסיה במקום במזרח-התיכון מעיבה על הערבויות שארצות-הברית יכולה לספק למשטר הסעודי. המדיניות האמריקאית כלפי "האביב הערבי", ובייחוד הפקרתם של מובארכ ובן-עלי ומשטריהם הפרו-מערביים על ידי הנשיא אובמה, ערערו עוד יותר את אמינותה של "המטריה האמריקאית" בעיני ריאד. כמו כן, קיימת התנגדות רבה בחברה הסעודית לנכונותו של המשטר להישען על כוחות מערביים, כאשר מדובר בשמירה על האינטרסים הסעודיים. ליקויים אלה מצביעים על כך שגם אם וושינגטון תציע להרחיב את "המטריה הגרעינית" שלה, ריאד עשויה לצמצם את תלותה בארצות-הברית. רמת האמינות שריאד מייחסת ל"מטריה אמריקאית" אינה דומה לזו הנתפסת בעיני חוקרים שונים, המציעים אפשרות זו כפתרון לקיומה של פצצה גרעינית בידי טהראן.

ניתן להעריך שכישלון בינלאומי במניעת פצצה גרעינית איראנית עשוי לגרום לצמצום ההתנגדות האמריקאית לנשק גרעיני המצוי בידי בעלי-בריתה של ארצות-הברית באזור. אין בכך כדי להניח כי ארצות-הברית תבקש לקדם מהלך כזה, אולם התנגדותה עשויה להצטמצם, כמו גם המחיר שהמשטר הסעודי יתבקש לשלם על מדיניותו. בכל מקרה, ערב הסעודית הוכיחה בעבר נחישות לקדם את האינטרסים

שלה גם מול לחצים אמריקאיים. כך היה ביחסה לפעילות נגד הטרור העולמי, בקשריה עם סין ובדיכוי ההתקוממויות בבחריין. לפי דיווחי התקשורת, המשטר הסעודי הבהיר בשיחות פרטיות עם בכירים אמריקאיים ובריטיים כי הוא מוכן לרתום את כל נכסיו הכלכליים, הדיפלומטיים והביטחוניים במאמץ להתמודד עם השאיפות האזוריות של האיראנים במסגרת המערכה הבינלאומית, ובאופן עצמאי – אם המערכה תיכשל.¹⁴ לנוכח החשיבות שערב־הסעודית מגלה כלפי האינטרסים האזוריים שלה, נראה כי האיומים המערביים למנוע ממנה להשיג יכולת גרעינית צבאית הם משניים במערכת השיקולים שלה.

הצלחה איראנית בפיתוח נשק גרעיני, למרות חברותה באמנת NPT למניעת תפוצתו של נשק גרעיני, עלולה גם להתפס בעיני ריאלים כצעד המייתר את האמנה. אם איראן תשיג נשק גרעיני למרות המערכה הבינלאומית נגדה, לערב־הסעודית תהיה לגיטימציה לפעול לשמירה על ביטחונה ולאיוון יחסי הכוחות עם טהראן. במצב זה, ההרתעה הבינלאומית מהפרת משטר האי־תפוצה תיפגע, והלגיטימציה של הסעודים לרכוש יכולת גרעינית צבאית תגבר. החוקר מוסטפה עלאני מסביר את האיום האיראני כפי שהוא משתקף מריאד, וטוען כי ערב־הסעודית לא תראה ב־NPT מחויבות רלוונטית במקרה שתהיה פצצה גרעינית בידי טהראן, ולכן לא תהסס להשיג נשק דומה חרף אי־שביעות רצונה של הקהילה הבינלאומית, והשחיקה הצפויה במוטיבציה וביכולתן של מדינות המערב, בראשות ארצות־הברית, לעצור מהלך כזה.¹⁵

סיכום המקרה הסעודי: יש מידה רבה של הדחקה בטענה המנסה להמעט בערכן של תוצאות התפוצה שיתלוו ליכולת גרעינית צבאית איראנית. אין הסבר

לערב־הסעודית מוטיבציה ומשאבים שיאפשרו לה גם לרכוש טכנולוגיה, או את הנשק הגרעיני עצמו תוך זמן קצר, במקרה שיריבתה האסטרטגית, איראן, תבקש להרחיב את השפעתה האזורית באמצעות נשק מסוג זה

מספק לשאלה, מדוע תפעל ערב־הסעודית באופן שונה ובניגוד לאינטרסים המוצהרים שלה, בתרחיש שבו תעמוד נוכח איום כה משמעותי, דווקא כאשר מתערערת עוצמת האילוצים הפוליטיים העלולים להקשות עליה: האינטרס והמנופים האמריקאיים למניעת תפוצת נשק אזורית נחלשים, ומשטר האי־תפוצה עומד מול שחיקה המאיימת על עתידו באזור. לערב־הסעודית מוטיבציה ומשאבים שיאפשרו לה גם לרכוש טכנולוגיה, או את הנשק הגרעיני עצמו תוך זמן קצר, במקרה שיריבתה האסטרטגית, איראן, תבקש להרחיב את השפעתה האזורית באמצעות נשק מסוג זה. לכן, נדמה כי בעיניים

סעודיות, פצצה גרעינית בידי טהראן מממשת את התרחיש של רייס, המזהיר מפני אפשרות של קריסת משטר האי־תפוצה במזרח־התיכון כתוצאה מהתחמשות של

מדינה יחידה.¹⁶

טורקיה

המדינה השנייה הרלוונטית לדיון זה היא שכנתה של איראן ממערב – טורקיה. היגיון אסטרטגי – בעתיד הקרוב צפוי כי טורקיה תהיה יריבתה המרכזית של טהראן בניסיון להשיג עמדת מנהיגות, הובלה, הגמוניה והשפעה במזרח התיכון, ובעולם המוסלמי כולו. טורקיה הינה מעצמה אזורית עולה, המונהגת על ידי מנהיגים שמבטאים בגלוי את שאיפותיהם להשיב את טורקיה למעמדה כמעצמה אזורית בעלת השפעה עולמית. במסגרת מדיניות זו מבקשת טורקיה להפיץ את "המודל הטורקי" באזור כמודל המאפשר את "השילוב הראוי" בין ערכי המערב לבין ערכי האסלאם המתון. טורקיה מציעה מודל של אסלאם פוליטי המקרב בין מזרח למערב, ומבקש לחזק את היציבות בתוך המדינה, כמו גם את היציבות האזורית. מודל זה מנוגד לשאיפה האיראנית להפיץ את "מודל המהפכה השיעית" באזור, ודוגל בערעור המשטרים הקיימים ברוב מדינות המזרח התיכון בשל אופיים החילוני או הסוני, ובתמיכה האיראנית בשלטון חכמי הדת ובהתנגדות לכל ערכי המערב, ולהשפעתן של אירופה ושל ארצות הברית במזרח התיכון.

בעידן שבו "האביב הערבי" חשף את כישלון המודלים הקיימים במזרח התיכון והציף את שאלת היחס למערב ולערכיו, התחרות על האידאולוגיה המובילה מחריפה יותר מבעבר. לכל זאת נוספים היריבות בין טורקיה הסונית לבין השלטון השיעי באיראן, וניגוד האינטרסים בין המדינות, במאבקן על ההגמוניה בשוקי האנרגיה ובנתיבי מסחר במזרח התיכון ובאגן הים הכספי. ההתנגשויות בין המדינות עקב התייחסותן השונה לטבח שמבצע אסד בסוריה, לממשלת עיראק, לארמניה ולאזרבייג'ן ממחישות את ניגוד האינטרסים העומד בבסיס היריבות בין שתי המעצמות האזוריות הללו.

לכן, פצצה גרעינית איראנית עלולה להוביל לעליונות אסטרטגית איראנית ולפגיעה באינטרסים טורקיים באזור. באופן פומבי, בכירים בממשל הטורקי מתנגדים לתוכנית הגרעין הצבאית האיראנית.¹⁷ לדוגמה, בדצמבר 2010 הבהיר שר החוץ הטורקי כי אם איראן תיסוג ממחויבויותיה הבינלאומיות, כפי שהן מנוסחות באמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני, טורקיה תצא נגדה עוד לפני ארצות הברית.¹⁸ באופן לא-פומבי, חלק מהבכירים הטורקיים אף מאיימים כי נשק גרעיני איראני יחייב את טורקיה ליזום תוכנית גרעין צבאית משלה. למשל, ב-2009 טען בכיר במשרד החוץ הטורקי כי מייד לאחר שאיראן תחזיק בנשק גרעיני, טורקיה תיאלץ להתחמש בפצצה גרעינית.¹⁹ למרות שאין מדובר בהצהרה רשמית של הממשלה הטורקית, התבטאות זו עולה בקנה אחד עם תוצאות הסקר של מכון מחקר טורקי בסוף מרס 2012, שמהן עולה כי 54% מהטורקים סברו כי אם איראן תשיג נשק גרעיני, גם טורקיה תצטרך לפתח נשק גרעיני, ולא להסתמך על ברית נאט"ו.²⁰ הלכך רוח זה בממשל וברחוב הטורקי מצביע על חשש רציני מאפשרות

הימצאותו של נשק גרעיני בידי איראן, אשר יחייב את טורקיה לשקול פיתוח יכולות דומות בעצמה.

כלכלה ומשאבים – מבחינה כלכלית, אין ספק שהכלכלה הטורקית תוכל לעמוד בנטל של תוכנית לפיתוח גרעין צבאי. היא מדורגת בין עשרים הכלכלות החזקות בעולם והגדולה ביותר באזורנו, וצמיחתה צפויה להימשך לאור ההיצע הגדול של כוח עבודה צעיר וזול ביחס לאירופה, ומיקומה המרכזי בין אסיה לאירופה.²¹ הכלכלה הטורקית תוכל לשאת בהוצאות של תוכנית גרעין, כפי שעשו מדינות שהיו במצב כלכלי גרוע בהרבה משלה, כגון: פקיסטן, צפון-קוריאה ועיראק.

תשתית טכנולוגית – טורקיה אמנם חסרת ניסיון בתחום הגרעין, ואין בה תשתיות טכנולוגיות הדרושות לפיתוח תוכנית כזו, אולם היא השיקה את תוכנית הגרעין האזרחית שלה בשנת 2010, לאחר שחתמה על הסכם עם רוסיה להקמת כור גרעיני בדרום-המדינה. כיום, ממשלת טורקיה מנהלת משא ומתן לבניית כור גרעיני שני לייצור חשמל במדינה. לאחר שהמשא ומתן עם דרום-קוריאה ויפן לא צלח, הודיע שר האנרגיה הטורקי בכנס ה-G-20 האחרון בסיאול כי חברה קנדית מעוניינת לבחון את קידום הפרויקט.²² הוא הוסיף כי טורקיה מתכננת לקדם שיתוף פעולה עם סין בתחום האנרגיה הגרעינית. ראש ממשלת טורקיה, ארדואן, הכריז כי טורקיה תשקיע מעל מאה מיליארד דולר בעשור הקרוב (התל"ג השנתי של טורקיה הוא למעלה מטריליון דולר), כדי להפחית יבוא האנרגיה מאיראן ומרוסיה, באמצעות הקמת כורים גרעיניים.

יתרה מכך, שיתוף הפעולה בין נאט"ו לבין הצבא הטורקי הקנה לטורקיה ניסיון בעיסוק בנשק גרעיני: אחסון, זיווד ואימונים צבאיים. כמו כן, טורקיה מחזקת בשנים האחרונות את קשריה עם פקיסטן. בין שתי המדינות האסלאמיות שררו יחסים טובים בתקופה שבה צבא טורקיה היה הכוח הפוליטי המרכזי במדינה. ביקורו של ארדואן בחודש האחרון בפקיסטן, והעלאת היקף המסחר בין המדינות בחמש השנים האחרונות באופן משמעותי²³ מצביעים על חיזוק הקשרים בין אנקרה ואיסלאמאבאד. קשרים אלה יכולים לשמש את טורקיה, אם היא תבקש לנצל את הידע או את הנשק הפקיסטני כדי להסב את תוכנית הגרעין האזרחית שלה לתוכנית צבאית.

אילוצים פוליטיים

הדילמה הטורקית תעסוק בעיקר בשאלת היחסים – עם ארצות-הברית בפרט, ועם ברית נאט"ו בכלל. ההערכות הן שכשבעים פצצות גרעיניות של נאט"ו מאוכסנות כיום בטורקיה,²⁴ וחוקרים רבים טוענים כי זכות זו צפויה להישלל ממנה, אם תתגלה תוכנית גרעין צבאית של ממשלתה. לכן, טורקיה תבקש למנוע פגיעה ביחסיה עם נאט"ו, ובייחוד עם ארצות-הברית, ותבחר לא לפתח תוכנית גרעין צבאית.²⁵ המענה

הטורקי יהיה הידוק היחסים עם נאט"ו והגברת המחויבות האמריקאית לביטחון האינטרסים הטורקיים.²⁶ אולם, פיתוח יכולות עצמאיות בתחום הגרעין יקטין את התלות של הממשלה הטורקית במדיניות האמריקאית באזור וימנע פגיעה משמעותית ביוקרתה, אם הממשל האמריקאי יחליט להוציא את נשקו מטורקיה. החלטה כזו אינה צפויה להתקבל לפני התגרענותה הצבאית של איראן, אך חשוב להבין שמתקיים דיון ער בסוגיה, הן בושינגטון והן באיסטנבול,²⁷ והוא עשוי לקבל תפנית בתרחישים אזוריים מסוימים, במיוחד במקרה שיתחדדו פערי המדיניות בין וושינגטון לבין אנקרה. טורקיה מתייחסת למחויבותם של המערב ושל ברית נאט"ו בחשדנות רבה, והיא אף ביקרה את יחסיה של נאט"ו לאינטרסים הטורקיים מספר פעמים, בהקשר של פריסת מערכות הגנה על טורקיה, והתמודדות עם פעילות הטרור הכורדי במדינה. יחס חשדני זה מתבטא בסקר שבו רק 8% מהנשאלים טענו שיש לסמוך על ברית נאט"ו אם איראן תשיג נשק גרעיני. כמו במקרה הסעודי, החשדנות של מקבלי ההחלטות הטורקיים, של האקדמיה, הצבא והעם הטורקי, עלולה להוות מכשול משמעותי בפני ניסיון אמריקאי ליישם "הרתעה מורחבת". עם זאת, טורקיה חתומה על אמנת NPT ועל "הפרוטוקול הנוסף", המטילים עליה פיקוח צמוד. יחסיה עם ארצות הברית ועם מדינות אירופה ומדינותה התומכת בשימוש ב"עוצמה רכה" יהוו גם הם שיקולים מרכזיים מצד הממשלה הטורקית, כאשר תתמודד עם פצצה גרעינית איראנית. כלומר, משמעותו של אילוץ זה במקרה הטורקי רבה יותר מאשר במקרה הסעודי, והוא יושפע בעיקר מהיחסים בין טורקיה למערב, וביחוד עם ארצות הברית, מכוח הרתעתו של משטר האי-תפוצה "ביום שאחרי" הפצצה האיראנית, ומהתפיסה הטורקית ביחס לאינטרסים שלה באזור. לאור ממצאי הניתוח, אין לשלול כי בתרחישים מסוימים, השאיפה הטורקית להגמוניה אזורית תהווה תמריץ משמעותי לפיתוח יכולות גרעיניות, תוך הסתכנות מבוקרת.

סיכום המקרה הטורקי - התחרות עם איראן על הגמוניה והשפעה במזרח-התיכון ובעולם המוסלמי, יכולותיה הכלכליות המרשימות, הניכור מצד אירופה והחשדנות כלפי מדיניות וושינגטון, לצד אובדן ההיגיון

האסטרטגי בשיתוף פעולה עם נאט"ו מול ברית המועצות שנעלמה - כל אלה יאפשרו לטורקיה להתגבר בקלות יחסית על חוסר התשתית הגרעינית, ולשקול את התועלת האסטרטגית בבניין כוח גרעיני מול היריבה טהראן, שתצטייד ביכולות צבאיות גרעיניות.

אין לשלול כי בתרחישים מסוימים, השאיפה הטורקית להגמוניה אזורית תהווה תמריץ משמעותי לפיתוח יכולות גרעיניות, תוך הסתכנות מבוקרת

מצרים

המדינה השלישית הנוגעת באופן ישיר לדיון באפשרות של מרוץ חימוש אזורי בתגובה לנשק גרעיני איראני היא מצרים. בשנת 2010 הזהיר שר החוץ המצרי כי פצצה גרעינית תגרור את המזרח־התיכון למרוץ חימוש, וכי מצרים רוצה למנוע מאיראן "לאלץ את הערבים להצטרף למרוץ"²⁸. הניתוח של המקרה המצרי נכתב בעיקר לאור התפיסה המצרית בתקופת "המשטר הישן". זאת משום שהצבא עדיין מהווה גורם מרכזי בשיקולים האסטרטגיים ובעיצוב מדיניות הביטחון הלאומי של מצרים, ומשום ש"המשטר החדש" טרם התעצב, וטרם גיבש מדיניות עדכנית בנושא. הממשלה המצרית צפויה לעסוק בעיקר באתגריה מבית ופחות באתגרי החוץ שלה. אולם, נאומו העוקצני של מורסי בכנס המדינות הבלתי־מזדהות בטהראן, וההבהרה של דוברו כי מצרים אינה מתכוונת לחדש את יחסיה עם איראן שנותקו ב־1979²⁹ מצביעים על כך שהיחסים בין קהיר לבין טהראן אינם צפויים "להתחמם" בצורה משמעותית בתקופה הקרובה, חרף ההצהרות המצריות הקוראות לחידושם. סביר מאוד להניח שכאשר "המשטר החדש" ידרש להתמודד עם הסוגיה האיראנית, גם הוא יתבסס על הערכות אסטרטגיות ושיקולים שהיו מושרשים היטב במצרים בעשרות השנים האחרונות.

היגיון אסטרטגי - בשנת 1992 טען שר ההגנה המצרי כי איום הגרעין האיראני הינו חמור מהאיום הישראלי על מצרים. לפי "ויקיליקס", בשנת 2010 הצהיר עוזר שר ההגנה המצרי, מוחמד אל־אסאר, כי "מצרים מחשיבה את איראן כאיום על האזור"³⁰. מדוע ראתה מצרים תחת שלטון מובראכ בתוכנית הגרעין האיראנית איום אסטרטגי חמור? כמו במקרה הסעודי והטורקי, התשובה לשאלה זו טומנת בחובה שילוב של שיקולים מדיניים־פוליטיים ואידאולוגיים־היסטוריים.

ראשית, האינטרסים של מצרים - שראתה את עצמה כמדינה ערבית־סונית מובילה ובעלת השפעה אזורית - התנגשו לא אחת עם אלה של איראן השיעית־דתית, בעלת השאיפות להגמוניה אזורית. כמו ערב־הסעודית וטורקיה, גם מצרים חוששת כי נשק גרעיני בידי טהראן פירושו אובדן עמדת המנהיגות בתוך העולם הערבי, אובדן הבכורה הערבית בתוך העולם המוסלמי וסיכון האינטרסים המצריים במזרח־התיכון. התחרות על ההגמוניה האזורית בין מצרים לבין איראן הולידה יחסים לא־טובים, בלשון המעטה, בין שתי המדינות.

מצרים חוששת כי נשק גרעיני בידי טהראן פירושו אובדן עמדת המנהיגות בעולם הערבי, אובדן הבכורה הערבית בעולם המוסלמי וסיכון האינטרסים המצריים במזרח־התיכון

מצרים הייתה מוטרדת לא רק מהשפעה איראנית במרחב הערבי, אלא בייחוד מהשפעתה סמוך לגבולות מצרים. שר החוץ בממשלת מובראכ, אבו אל־רייט, הכריז בפומבי בשנת 2009 כי מצרים מוטרדת מהתחזקות ההשפעה האיראנית באזור.³¹

מסיבה זו, מצרים תחת שלטון מובראכ פעלה נגד חזבאללה וחמאס, שנתפסו כשלוחות איראניות וחתרניות באזור שבהשפעת מצרים, ואף במצרים עצמה. גם לאחר נפילתו של משטר מובראכ, מצרים עדיין לא השתחררה מחשדנותה כלפי ארגונים הממומנים ומכוונים על ידי איראן.

עליית כוחו של האסלאם הקיצוני לאחר נפילת מובראכ אינה צפויה לשפר את יחסי שתי המדינות, אלא להיפך. עליית כוחן הפוליטי של מפלגות האסלאם הקיצוני צפויה להעצים את הזהות הדתית במצרים הסונית. הקו החרף שאותו נוקטים חלק מנציגי 'האחים המוסלמים' במצרים נגד טהראן מהווה סימן למגמה זו.³² לכן, המשך התחזקותה של הזהות הדתית במצרים יבליט עוד יותר את הפערים בין אופיו הסוני של השלטון המצרי לבין השאיפות האיראניות להרחיב את המהפכה השיעית באזור. כאשר נשאל בראיון על עמדתו בנוגע לתוכנית הגרעין האיראנית, ענה הנשיא המצרי כי ניתן לפתור אותה, ולא באמצעות מלחמות.³³ כלומר, מצרים בראשות מורסי עודנה מתנגדת לתוכנית הגרעין האיראני. נכונותו של הנשיא מורסי לצאת בפומבי נגד המדיניות האיראנית בסוריה – מעל דוכן הנואמים בטהראן בחודש שעבר – עשויה להיות סימן לבאות לגבי היחסים בין קהיר לבין טהראן. בהקשר זה חשוב לציין כי בוועידה העולמית של תנועת 'האחים המוסלמים' בשנת 2009, קרא השייח' יוסוף אל-קרדאווי למוסלמים לפתח נשק גרעיני כדי להילחם באויביהם.³⁴

כלכלה ומשאבים – אם נשפוט את יכולתה של מצרים לפתח תוכנית גרעין צבאית לפי מצבה הכלכלי, נגיע למסקנה שהסיכויים לכך נמוכים. כלכלתה של מצרים נמצאת במשבר מתמשך לאחר שינוי המשטר, שהבריח משקיעים זרים וגרם הוצאות רבות. כיום, שיעור האבטלה במצרים הוא מעל 25% (במדינה שבה גילם של 60% מהאזרחים נמוך מ-30), ענף התיירות נמצא במשבר עקב האירועים במדינה, החוב הלאומי שלה תופח ורזרבות מטבע-חוץ קטנות.³⁵ למרות כל זאת, לאחרונה פורסם כי בפגישות עם הקהילה המצרית בסין הודיע הנשיא מורסי³⁶ על כוונתו לחדש את התוכנית להקמת כורים גרעיניים במדינה, ואף ביקש סיוע סיני לבניית ארבעה כורים עד שנת 2025.³⁷ בהקשר זה חשוב להיזכר בהכרזתו של דובר תנועת 'האחים המוסלמים' בשנת 2006, כי העם המצרי מוכן למות מרעב כדי להשיג נשק גרעיני.³⁸ צפון-קוריאה הוכיחה כי משטר הדָבֵק במטרתו ויכול להחזיק אוכלוסייה שלמה במצב של עוני עלול להשיג נשק גרעיני, אף אם מוטלות עליו סנקציות בינלאומיות.

תשתית טכנולוגית – מבין שלוש המדינות המדוברות, למצרים התשתית המתקדמת ביותר לתוכנית גרעין אזרחית וצבאית. תוכנית הגרעין המצרית הושקה ב-1954 לאחר שהנשיא נאצר חתם עם ברית-המועצות על הסכם שיתוף פעולה להקמת מספר כורים במדינה. במהלך שנות השישים השקיע נאצר משאבים

רבים בפיתוח ידע טכנולוגי בתחום הגרעין, לצד ניסיון להקים תשתיות מתקדמות לתעשייה גרעינית. בשנים אלו פיתחה מצרים גם יכולות בליסטיות לשיגור נשק, אולם לאחר הכישלון במלחמת ששת הימים ב-1967, היא החלה לקדם מדיניות של מזרח-תיכון מפורז מנשק גרעיני – שהגיעה לשיאה בתחילת שנות השמונים, ושלטת עד היום. כחלק ממדיניות זו חתמה מצרים על האמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני (NPT), וצמצמה את ההשקעה בפיתוח התשתיות הקיימות.³⁹ יורשו של נאצר, אנואר סאדאת, ביקש לקדם תוכנית גרעין אזרחית מצומצמת יחד עם האמריקאים – בעלי-בריתו החדשים, אך נתקל במכשולים רבים מצידם. גם מובראכ לא קידם את תוכנית הגרעין המצרית, ולאחר אסון צ'רנוביל ב-1986 הקפיא לגמרי את התוכנית. כתוצאה מכך, יועצים ומומחי גרעין עזבו את מצרים לעיראק ולקנדה. בשנת 2004 הצהירה סבא"א כי לאחר שבחנה את המחקר הגרעיני במצרים, היא הסיקה שמצרים לא ביצעה ניסויים גרעיניים. בשנת 2006 הודיעה ממשלת מובראכ על רצונה לחדש את תוכנית הגרעין למטרות שלום, אך היא לא התקדמה, חרף הצהרותיו של בנו של מובראכ, ג'מאל, מעל דוכן הנואמים בוועידת המפלגה.⁴⁰ למרות זאת, בשנת 2007 טען עבדאללה, מלך ירדן, שהחשש מאיראן גרעינית הביא את מצרים לפתח את תוכניתה הגרעינית.⁴¹ מצרים מפעילה שני כורי מחקר גרעיניים, ומחזיקה בידע ובניסיון גרעיני בלתי-מבוטלים. מומחים מעריכים כי היא אחת המדינות המתקדמות ביותר באזור בידע בתחום זה. מסיבה זו, בנייתו הדילמה הגרעינית שניצבה בפני משטר מובראכ ב-2002, העריכה ד"ר אמילי לנדאו כי "אם תקבל מצרים את ההכרעה הפוליטית לפנות אל הדרך הגרעינית, היא תמצא את הדרכים להתגבר על המכשולים האלה [הטכנולוגיים והכלכליים], כפי שעשו מדינות אחרות שפיתחו יכולת גרעינית".⁴² לכן, אם מורסי אכן יחדש את תוכנית הגרעין המצרית, כפי שהצהיר בחודש שעבר, תהיה לו תשתית טובה מזו של ערב-הסעודית או של טורקיה.

אילוצים פוליטיים

השינויים שמצרים חווה בימים אלה עלולים לערער את שלושת הגורמים שמנעו ממנה עד כה לבחור בדרך הגרעינית: היחסים עם ארצות-הברית, הסכם השלום עם ישראל ועוצמתה האזורית. ראשית, הלחץ האמריקאי מאז חתימת הסכם קמפ-דייב הווה תמריץ למשטר המצרי לזנוח את שאיפותיו הגרעיניות. אולם מובילי המחאה במצרים התנגדו וממשיכים להתנגד לא רק למשטר של מובראכ, אלא גם לבעלי-בריתו במדיניותו הפרו-אמריקאית. מסיבה זו אנו עדים למקרים תכופים של שריפת דגל ארצות-הברית ברחובות קהיר, ולהתבטאויות חריפות של חברי פרלמנט מצריים נגד היחסים שמנהל המשטר עם וושינגטון. תופעות אלו מבטאות את היחס השלילי של "הרחוב המצרי" ושל האליטות האסלאמיות

כלפי וושינגטון. בסוף חודש מרס חשף סקר שבוצע במצרים כי 56% מהציבור המצרי מתנגדים לשיפור היחסים עם ארצות-הברית.⁴³ ההתדרדרות ביחסים בין שתי המדינות התבטאה כבר בהקפאה זמנית של כספי סיוע אמריקאיים למצרים. החשש של ארצות-הברית הוא כי המשך ההתדרדרות ביחסים יוביל לצמצום השפעתה על מדיניות החוץ המצרית. השפעה אמריקאית מוגבלת תפגע ביכולתה של ארצות-הברית למנוע החלטה מצרית על מרוץ חימוש גרעיני, אם יריבתה האיראנית תשיג עליונות בתחום זה.

שנית, עליית כוחו של האסלאם הקיצוני הובילה גם לפגיעה ביחסיה של מצרים עם ישראל, והתגברו הקולות הקוראים לבטל את הסכם השלום בין המדינות. מצרים מתמודדת במשך עשרות שנים עם ההנחה האסטרטגית שמדינת ישראל מחזיקה ביכולות גרעיניות. עם זאת, הסכם השלום בין המדינות והתנהגותה האחראית והזהירה של ישראל – השומרת על "מדיניות עמימות" בלתי-מאיימת – אפשרה למצרים להימנע ממרוץ חימוש גרעיני. ביטול או אפילו רק פגיעה ודילול של הסכם השלום, לצד חידוש העוינות והחשדנות בין קהיר לירושלים עלולים לעודד את המשטר המצרי לפעול להשגת יכולות גרעיניות צבאיות לשם איזון הכוחות הן עם ישראל והן עם איראן – יריבותיה המרכזיות באזור.

לבסוף, אחד הגורמים המרכזיים למדיניות המצרית תחת שלטון מובראק היה החשש מהסתכנות שתאיים על הכלכלה המצרית ועל עוצמתה האזורית, אולם אירועי השנה וחצי האחרונות במצרים הביאו כבר לפגיעה קשה בכלכלתה, במעמדה ובכוחה האזורי. החוקרים הסבורים כי מצרים לא תזנח את מדיניותה הנוכחית בתחום הגרעין טוענים כי נוכח מצב קשה זה, מצרים לא תסתכן עוד יותר על ידי החלטה על פיתוח נשק גרעיני צבאי. אולם, דווקא כאשר עוצמתו של המשטר המצרי מעורערת בתוך מצרים ומחוצה לה, ויחסיו עם בעלי-בריתו אינם יציבים, הסיכויים לכך שהוא יסתכן גבוהים יותר מבעבר, כיוון שכיום מוטל פחות על הכף. יתרה מכך, גרעין צבאי עשוי להיתפס כגורם שיכול להשיב את היוקרה למצרים, כפי שהציע בכיר במשרד החוץ המצרי, במסגרת הדיון על הצורך ביוזמת הגרעין של מובראק ב-2006.⁴⁴ כלומר, דווקא לנוכח חולשתה, מצרים עשויה לראות באיראן גרעינית איום חסר-תקדים שמחייב מהלך אסטרטגי נחרץ.

סיכום המקרה המצרי – מצרים חווה תמורות רבות בתקופה זו, לאחר נפילתו של מובראק. מריה רוסט רובלי, מומחית להיסטוריה של תוכנית הגרעין המצרית, מצביעה על הקשר בין עתידה של תוכנית הגרעין המצרית לבין זהות האדם שיעמוד בראש המשטר.⁴⁵ לטענתה, כפי שהחלטתו של מובראק לדבוק בערוץ הלא-גרעיני היא זו שבעיקר עיצבה את מדיניות הגרעין של מצרים, בחירתו של המנהיג הבא של מצרים תהווה הגורם המרכזי בעיצוב המדיניות המצרית. לכן, למרות שהסבירות של החלטה מצרית לפתח יכולות גרעיניות למטרות צבאיות

נראית עדיין נמוכה, שינויים במערכת המצרית הבלתי־יציבה – שיערערו את התפיסה הצבאית הקיימת, המנחה את מקבלי ההחלטות במצרים – עשויים להעלות את רמת הסבירות לכך תוך זמן קצר, למרות המצב הכלכלי הקשה שבו נתונה הכלכלה המצרית.

סיכום

הפרשן האמריקאי, דניאל פייפס,⁴⁶ טען כי בבואנו לחזות את המדיניות של מנהיגים ערביים במזרח־התיכון, עלינו להתייחס, קודם כל, להצהרותיהם הפומביות. קביעה זו עולה בקנה אחד עם אזהרותיהם של שר הביטחון, אהוד ברק, ושל מזכירת המדינה, הילרי קלינטון,⁴⁷ ועם הניתוח המוצג לעיל: האיום הברור מצד ערב־הסעודית – להוות סיכון מוחשי ומידי למרוץ חימוש בתגובה לפיתוח נשק גרעיני איראני – נמצא אמין, כאשר התרחיש הסביר ביותר הינו רכישה של טכנולוגיה גרעינית חיצונית; ההתנגדות הטורקית לתוכנית הגרעין הצבאית של איראן תואמת את המסקנה כי טורקיה תעמוד מול דילמה אסטרטגית, כאשר החלטתה תושפע בעיקר מיחסיה עם וושינגטון, והיא מהווה איום סביר לתפוצה בטווח רחוק יותר; ההתלבטות המצרית מצביעה על כך שגם מצרים עלולה להוות איום סביר לתפוצה בתרחישים של המשך המגמה הנוכחית: היחלשות המשטר מבחינה פנימית ואזורית, ערעור יחסי קהיר־וושינגטון והגברת העוינות בין מצרים לבין ישראל.

טבלה מסכמת: ניתוח גורמי המפתח להחלטה על פיתוח תוכנית גרעין צבאית

מוטיבציה	ערב־הסעודית	טורקיה	מצרים
גבוהה מאוד	בינונית, כפוף ליחסים עם ארצות־הברית	גבוהה (גם נגד ישראל)	
אין בעיה	אין בעיה	בעיה	
כנראה חיצונית	בהקמה	קיימת	
השפעה נמוכה	השפעה מרכזית של היחסים עם ארצות־הברית	שחיקה של הגורמים המעכבים	
איום מידי	איום סביר, כפוף לטיב יחסיה עם ארצות־הברית	כיום – איום נמוך. איום משמעותי – אם יהיה משטר אסלאמי קיצוני.	

כיוון שהמציאות במצרים עדיין אינה יציבה, ודאי שלא ניתן לבטל איום זה. אלה המבקשים למזער את האיום של גרעין צבאי איראני טועים בהערכתם ביחס

לסבירות של התממשות האיום האזורי של ערעור משטר מניעת התפוצה. נראה כי הם שבויים ב"תפיסה הישנה" - לפני התגרענותה של איראן, לפני "האביב הערבי", לפני השינויים הטקטוניים שהתרחשו במזרח-התיכון ולפני היחלשות ארצות-הברית ומעמדה באזור. מגמת היחלשות זו תגבר אם הממשל האמריקאי לא יצליח למנוע מאיראן לפתח נשק גרעיני, על אף הצהרותיו הפומביות. המרוץ גם עלול לעודד את התחמשותן של מדינות נוספות שלא נסקרו במאמר זה, אך נקטו צעדים להתגרענות צבאית בעבר, כגון: עיראק, סוריה ולוב. ההשלכות של התגרענותה הצבאית של איראן יחרגו מתחומי המזרח-התיכון ויעלו את הסבירות לערעור משטר האי-תפוצה העולמי ולעימות גרעיני בלתי-מתוכנן, בלתי-מבוקר ובלתי-נשלט. חומרת התרחיש של מרוץ חימוש אזורי בתגובה לנשק גרעיני איראני מחייבת את מקבלי ההחלטות הרלוונטיים להתייחס אליו בכובד-ראש, גם אם הסבירות להתממשותו נמוכה. אולם כאמור, ניתוח זה מצביע על כך שהסבירות להתממשות תרחיש זה אינה נמוכה כלל, ועל כן הוא מחייב את העוסקים בסוגיה האיראנית לכלול את ההשלכות החמורות של תרחיש מרוץ חימוש אזורי בשיקולים העומדים לפניהם, בבואם להתמודד עם איום הגרעין הצבאי האיראני.

הערות

- 1 לדוגמה, עדותה של מזכירת המדינה הילארי קלינטון בסנאט ב-20 במאי 2009. Clinton: Middle East may start arms race if Iran gets nukes. Voice of America. May 20, 2009.
- 2 דוגמאות למאמרים הטוענים כך: עברון, יאיר, "לא רצים להתגרעין". **הארץ**, 22 באוגוסט 2012. Chapman, Steve. The arm race that won't happen-Iran and the phony proliferation scares. *Chicago Tribune*, July 8, 2012. Cook, Steven A. Don't Fear a Nuclear Arms Race in the Middle-East. Concil on Foreign Relations, April 2, 2012.
- 3 דגוני, רן. "סעודיה נגד איראן: נפעיל נשק הנפט בגלל תוכנית הגרעין". **גלובס**, 22 ביוני, 2012.
- 4 שלן, חמי. "סעודיה הזהירה את ארה"ב: נפתח נשק גרעיני אם איראן תעשה זאת". **הארץ**, 30 במאי, 2012.
- 5 פרופיל הפעילות הגרעינית של ערב-הסעודית, כפי שמסוכם באתר של NTI (Nuclear Threat Initiative): <http://www.nti.org/country-profiles/saudi-arabia/nuclear/>.
- 6 גוז'נסקי, יואל. תוכניות הגרעין במפרץ, בתוך: רבי, עוזי וגוז'נסקי, יואל (עורכים). **מדינות המפרץ: בין איראן למערב**, פברואר 2012, המכון למחקרי ביטחון לאומי, עמ' 34.
- 7 יואל גוז'נסקי מפרט במאמרו את טיב היחסים בין ערב-הסעודית לבין פקיסטן, לרבות ההתחייבות הפקיסטנית לסייע לערב-הסעודית ולבחריין בהתמודדות עם ההתקוממות במדינות באביב 2011. גוז'נסקי, יואל, "ערב-הסעודית: אופציות גרעיניות פתוחות". בתוך: אמילי לנדאו וענת קורץ (עורכות), **סוגיות נבחרות בבקרת נשק**, המכון למחקרי ביטחון לאומי, מזכר 121. יולי 2012. עמ' 72-73.

- 8 שם, עמ' 35.
- 9 MacAskill, Ewen and Traynor, Ian, "Saudis Consider Nuclear Bomb," *The Guardian*. September 18, 2003.
- 10 פרופיל הפעילות הגרעינית של ערב-הסעודית, כפי שמסוכם באתר של NTI.
- 11 חוקרים שונים מתייחסים לבעיית האמינות של "ההרתעה המורחבת":
Huth, P. K., "Deterrence and International Conflict: Empirical Findings and Theoretical Debate", *Annual Review of Political Science* 2, 1999, pp. 25–48;
Morgan, Patrick, *Deterrence Now*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, p. 19; Freedman, Lawrence. *Deterrence*. Cambridge: Polity Press, 2004, p. 35.
- 12 מסאלה, קארלו. "הרתעה מורחבת במזרח התיכון: מונח תיאורטי או אסטרטגיה ישימה?" **עדכן אסטרטגי**, כרך 14, גיליון 4, ינואר 2012.
- 13 מסאלה, עמ' 102–103; Goldman, Zachary K. and Rapp-Hooper, Mira. "Can new 'NATO' deter Iran?" *The Diplomat*, July 31 2012.
- 14 טורקי אל-פייסל העביר מסר זה במפגשים פרטיים עם אנשי צבא בריטיים ואמריקאיים. דגוני, רן. **גולובס**. 22 ביוני, 2012.
- 15 Alani, Mustafa. "How Iran Nuclear Standoff Looks From Saudi Arabia." *Bloomberg*, February 16, 2012.
- 16 רייס מזהיר כי ישנם תרחישים שבהם התחמשות של מדינה יחידה עלולה לגרום לקריסת משטר האי-תפוצה באזורים לא-יציבים, לרבות במזרח-התיכון, עקב ההתפתחות הטכנולוגית והעלייה במוטיבציה של המשטרים באזורים הללו להסתכן כדי לקדם תוכניות גרעין צבאיות. Reiss, Mitchell B. "The Nuclear Tipping Point: Prospects for a World of Many Nuclear Weapons States," in: Campbell, Einhorn and Reiss (eds.), *the Nuclear Tipping Point*, p. 3–4.
- 17 למרות שברוב המקרים, בכירים טורקיים מתייחסים לאיראן במסגרת קריאתם למזרח-תיכון מפורז מנשק גרעיני ומתמקדים באיום מנשק גרעיני ישראלי, הטורקים מבהירים את התנגדותם גם לנשק גרעיני איראני, כשהם מתבקשים להתייחס לסוגיה באופן פרטני.
- 18 גוז'נסקי, יואל ולינדנשטראוס, גליה. "תורכיה ואיראן – לא בהכרח שותפות אידיאלית", **עדכן אסטרטגי**, כרך 14, גיליון 1, אפריל 2011. עמ' 85.
- 19 Bell Alexandra and Loehrke Benjamin, "The Status of U.S. Nuclear Weapons in Turkey," <http://www.thebulletin.org/web-edition/features/the-status-of-us-nuclear-weapons-turkey>.
- 20 8% מהטורקים קראו להסתמך על ברית נאט"ו, וכ-35% טענו שאין לפתח נשק גרעיני בשום מקרה: "Edam Public Opinion," Survey of Turkish Foreign Policy no. 1 (April 2012), <http://edam.org.tr/document/Edam2012Survey1.pdf>
- 21 ניתוח של גולדמן-זקס מציב את טורקיה במקום ה-14 בין הכלכלות הגדולות בעולם בשנת 2025.
- 22 דברי שר האנרגיה הטורקי, כפי שסוקרו על-ידי העיתון "אל-הורייט": <http://www.hurriyetdailynews.com/candu-also-up-for-nuclear-plant-deal.aspx?pageID=238&nID=18921&NewsCatID=348>.
- 23 בשנת 2007 היה היקף המסחר השנתי בין המדינות כ-543 מיליון דולר, ואילו בשנת 2011 גדל ההיקף ל-899 מיליון דולר, לפי משרד התעשייה הפקיסטני: <http://www>.

- dailytimes.com.pk/default.asp?page=2012%5C04%5C20%5Cstory_20-4-2012_pg10_2.
- 24 לפי הנתונים של ארגון "גרינפיס" כפי שמופיע באתר: <http://www.greenpeace.org/israel/he/campaigns/nuclear/nuclear-weapons/statistics/>.
- 25 לדוגמה, מאמרו של גרהאם אליסון: Allison, Graham. Nuclear Disorder: Surveying Atomic Threats. *Foreign Affairs*, volume 89, issue 1, 2010, pp. 74-85.
- 26 גליה לינדשטראוס טוענת במאמרה כי חיזוק הערבויות של נאט"ו ושל הממשל האמריקאי כלפי טורקיה צפוי להספיק כדי לשכנע את הממשלה הטורקית לא לפתח תוכנית גרעין צבאית עצמאית, ולא לשלם את המחיר ששילמה איראן בקידום תוכנית עצמאית משלה. לינדשטראוס, גליה. "טורקיה והגרעין – עדיין לא שם". בתוך: אמילי לנדאו וענת קורץ (עורכות). **סוגיות נבחרות בבקרת נשק**. המכון למחקרי ביטחון לאומי, מזכר 121. יולי 2012. עמ' 83-94.
- 27 אחד הטיעונים המבצעיים שהועלו על ידי האמריקאים הוא חוסר היעילות של הנשק הנמצא בטורקיה, עקב אחסונו במצב שאינו מאפשר תגובה מיידית במקרה של התקפה גרעינית על כוחות נאט"ו. לדוגמה, מאמרם של Bell Alexandra and Loehrke Benjamin "The Status of U.S. Nuclear Weapons in Turkey". מהצד הטורקי הועלו שאלות בדבר חיוניותה של מדיניות חוץ עצמאית. לדוגמה, המחקר המקיף שביצע המרכז ללימודי כלכלה ומדיניות חוץ באיסטנבול: <http://www.edam.org.tr/EDAMNukleer/edamreport.pdf>.
- 28 "Egyptian Foreign Minister Ahmad Abu Al-Gheit Warns That a Nuclear Iran Would Force 23 the Arabs to Join the Nuclear Race", *The Middle East Media Research Institute* (MEMRI), Special Dispatch No. 2929, April 30, 2010,
- 29 "Mursi slams Syrian regime in Iran speech," *The Daily Star*, August 31, 2012; "מצרים: אין כוונה לחזק את היחסים עם איראן". **מעריב**, 2 בספטמבר 2012.
- 30 הציטוט מובא בניתוחו של הרב קינן מהג'רוזלם פוסט מ-30 בנובמבר, 2010: <http://www.jpost.com/IranianThreat/OpinionAndAnalysis/Article.aspx?id=197286>.
- 31 Egypt US Iran 2, *Video AP Archive*, May 5, 2009.
- 32 לדוגמה, סגן יו"ר מפלגת האחים המוסלמים במצרים, 'מפלגת הצדק והחירות', ויו"ר ועדת החוץ של הפרלמנט המצרי קרא לבחון מחדש את הקשרים של קהיר עם טהראן: Haddadi, Anissa. (2012). Egypt's Muslim Brotherhood Snubs Iran over Syria Support. <http://www.ibtimes.co.uk/articles/301560/20120220/egypt-s-muslim-brotherhood-attacks-iran-pledges.htm>.
- 33 "מורסי: לישראל אין ממה לחשוש בעקבות המבצע הצבאי בסיני", **מעריב**, 28 באוגוסט 2012.
- 34 Shaykh Yusuf al-Qaradawi, Muslim nations must acquire nuclear weapons "in order to strike terror in our enemies." Al-Jazeera TV (Qatar), January 23-28, 2009.
- 35 ניתוח מצבה הכלכלי של מצרים מוצג במאמר המערכת של ה**ניו יורק טיימס** 20 בינואר, 2012: <http://www.nytimes.com/2012/01/21/opinion/egypts-economic-crisis.html>.
- 36 מורסי: "מצרים תחדש את תוכנית הגרעין שלה". **ידיעות אחרונות**. 30 באוגוסט 2012.
- 37 Shay, Shaul. *Will Egypt go nuclear?*. BESA Center Perspectives Paper no. 182, September 13, 2012.
- 38 שם.

- 39 מצרים אשררה את האמנה ב־1981, ומאז היא נוקטת באופן גלוי ובוטה מדיניות של קידום מזרח־תיכון מפורז מנשק גרעיני נגד ישראל.
- 40 Slackman, Michael. "Mubarak's Son Proposes Nuclear Program." *The New York Times*. September 20, 2006.
- 41 .Kaye and Wehrey, 2007, p.113
- 42 לנדאו, אמילי ב', "הדילמה הגרעינית של מצרים", **עדכן אסטרטגי**, כרך 5, גיליון 3, דצמבר 2002, עמ' 21.
- 43 בסקר שבוצע ע"י Gallup כ־26% מהנשאלים טענו שיש לשפר היחסים עם ארה"ב: <http://cnsnews.com/news/article/poll-egyptian-negativity-toward-us-surges-us-prepares-send-egypt-15-billion>.
- 44 Kaye, Dalia Dassa and Wehrey, Fredric M. (2007). "A Nuclear Iran: The Reactions of Neighbours." *Survival*, 49:2, pp. 111-128.
- 45 Rublee, Maria Rost. (2012). *Succession and Nuclear Future in Egypt and Libya. The Nuclear Question in the Middle East*, Center for International and Regional Studies, <http://www12.georgetown.edu/sfs/qatar/cirs/NuclearQuestionSummaryReport.pdf>
- 46 Pipes, Daniel, "Both Sides of Their Mouths: Arab Leaders' Private vs. Public Statements." *Jerusalem Post*. August, 4, 1993.
- 47 ברק התבטא בנושא האיום האיראני במהלך ביקורו בטוקיו ב־18 בפברואר, 2012. דבריו הובאו על־ידי כתב עיתון **הארץ**, גילי כהן: <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.1644626>. מזכירת המדינה, הילרי קלינטון, הופיעה לפני הסנאט והזהירה שפרויקט הגרעין של איראן יוביל למרוץ חימוש אזורי. ראה: <http://www.nrg.co.il/online/1/ART1/893/456.html>.